

<http://dx.doi.org/10.15589/evn20140210>

УДК 639.22

С 46

REVIVAL OF THE SEA FISH ECONOMY UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT TRENDS

ВІДРОДЖЕННЯ МОРСЬКОГО РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Ruslan M. Skupskyi

ruslan.skupskyi@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4827-322X

Р. М. Скупський,

д-р екон. наук, проф.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв

Abstract. The current state and the basic problems of development of the fish economy of Ukraine, in particular fisheries in exclusive (sea) economic zones of other states and open waters of the World ocean is discussed. The aim of research is to study the condition and to perform the analysis of modern problems of the development of the sea fish economy of Ukraine for the purpose of the justification of directions and the development of practical recommendations of increase of its efficiency, taking into account the tendencies of development of the national economy, the change of technological ways and integration requirements of the WTO and EU. The condition of food safety of the country in 2010–2013 on the group of foodstuff «fish and fish products» in terms of the following indicators – provision of a diet of the person by principal kinds of products, the capacity of the domestic market of separate products and food independence on a separate product; the distribution of volumes of the fish capture and extraction of other water bioresources by kinds of water resources (2000–2013); distribution of volumes of the caught fish and other extracted water bioresources on principal views in 2013 are analyzed. The monitoring of the basic problems of the development of the sea fish economy is performed and the priority directions of the industry reforming are specified. The results of the research can be used for the development of target programs of reforming of a sea fish economy of Ukraine and the formation of the modern state policy in the sea economic complex. It is stated that the domestic food market on the position «fish and fish products» is the most dependent on the import (66,7–73,4 %). It exceeds the maximum permissible value on the submitted group of the goods. Some problems should be added to the list of the basic problems of development of a fish economy. They are moral and physical depreciation of ships of the domestic fishing fleet; the temporary occupation of the territories of the Crimea and Sevastopol by the Russian Federation; the absence of the state support of the fish economy and the investment attraction; the growth of import volumes of fish production; the absence of the mechanism of effective crediting of the fishing enterprises; the complexity of the procedures of customs registration of goods; the absence of an appropriate infrastructure of the fish economy; the availability of unregulated, noncontrolled and illegal fishery and trade of the illegally obtained fish and other living water resources; the practical absence of the implementation of scientific and research works in the areas of the oceanic craft and the Azov-Black Sea basin, etc.

Keywords: fish; water bioresources; fish and seafood; fishery; marine and oceanic craft; fishing industry fleet.

Анотація. Розглянуто стан та здійснено аналіз сучасних проблем розвитку морського рибного господарства України, зокрема в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Визначено можливості інтенсифікації вітчизняного морського та океанічного промислу риби і водних біоресурсів, обґрунтовано напрямки підвищення його ефективності з урахуванням інноваційної моделі розвитку національної економіки, зміни технологічних устоїв та інтеграційних вимог СОТ.

Ключові слова: риба; водні біоресурси; рибо- та морепродукти; рибне господарство; морський та океанічний промисел; рибопромисловий флот.

Аннотация. Рассмотрено состояние и осуществлен анализ современных проблем развития морского рыбного хозяйства Украины, в частности в контексте формирования продовольственной безопасности государства. Определены возможности интенсификации отечественного морского и океанического промысла рыбы и водных биоресурсов, обоснованы направления повышения его эффективности с учетом инновационной модели развития национальной экономики, изменения технологических устоев и интеграционных требований ВТО.

Ключевые слова: рыба; водные биоресурсы; рыбо- и морепродукты; рыбное хозяйство; морской и океанический промысел; рыбопромысловый флот.

REFERENCES

- [1] Gubanov Ye.P., Izvergin L.V., Masyutkin Ye.P., Rebik S.T. Bioresursy mirovogo okeana – vazhneyshiy rezerv rybolovstva Ukrainy [Biological resources of the world ocean as the most important reserve of the Ukrainian fishery]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy – Fishery of Ukraine*, 2011, no. 6, pp. 3–9.
- [2] Boreiko V.I., Pavliuk N.P. Analiz stanu rybnogo hospodarstva Ukrainy [Analysis of state of fisheries of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia* [Bulletin of National University of Water Management and Natural Resources], 2011, issue 2 (54), pp. 17–22.
- [3] Budnichenko V.A. Rybolovstvo i proizvodstvo akvakultury v Ukraine i perspektivy ikh razvitiya [Fishing industry and aquaculture production in Ukraine and prospects in the conditions of their development]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy – Fishery of Ukraine*, 2011, no. 5, pp. 56–61.
- [4] Hanzhurenko I.V. Suchasnyi stan i rozvytok ryboproduktovoho pidkompleksu Ukrainy ta svitu [Current status and development of fish product subcomplex of Ukraine and worldwide]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnikova* [Bulletin of Mechnikov Odessa National University], 2013, vol. 18, issue 3/1, pp. 72–75.
- [5] Dobuvannia vodnykh bioresursiv u sichni–veresni 2014 roku (Extraction of water biological resources in January–September 2014), 2014. Available at: www.ukrstat.gov.ua.
- [6] Zahorodniuk O.V. Perspektyvy rozvytku vitchyznianoho rynku ryby [Prospects of the domestic fish market development]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii* [Bulletin of Poltava State Agricultural Academy], 2011, no.1, pp. 135–138.
- [7] Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku rybnogo hospodarstva na 2012–2016 roky (Conception of the State target program of the fish economy development for 2012–2016). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- [8] Metodyka vyznachennia osnovnykh indyikatoriv prodovolchoi bezpeky (Methodology of identification of key indicators of food security). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy – Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine*, 2007, no. 1379. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
- [9] Moskvina A.M. Sovremennye tendentsii i problemy razvitiya rybnogo khozyaystva Ukrainy [Modern trends and problems of the development of fish economy of Ukraine]. *Ekonomiko-strategicheskie issledovaniya otrasley narodnogo khozyaystva – Economic and strategic research of sectors of the economy*, 2005, pp. 330–334.
- [10] Obsiahy vylovu ryby za sichen – veresen 2014 roku (The volume of fish catch in January – September 2014), 2014. Available at: <http://www.darg.gov.ua>.
- [11] Pokotylov D.V., Yatskovskiy D.N., Vyshniakova V.V. Osnovnye napravleniya reformirovaniya rybnogo khozyaystva Ukrainy [The main directions of reforming of the Ukrainian fish economy]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy – Fishery of Ukraine*, 2011, no.2, pp. 53–57.
- [12] Pokotilov D.V., Orlova D.L., Vishnyakova V.V. Otsenka finansovogo sostoyaniya predpriyatiy rybnoy otrasli Ukrainy v sovremennykh usloviyakh [Assessment of the financial state of fishing enterprises of Ukraine in modern conditions]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy – Fishery of Ukraine*, 2010, no. 6, pp. 45–52.
- [13] Yarkina N.N., Moskvina A.M. O mekhanizme vozrozhdeniya i razvitiya okeanicheskogo rybolovstva Ukrainy [On the mechanism of the revival and development of ocean fishing of Ukraine]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy – Fishery of Ukraine*, 2010, no. 3, pp. 43–48.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальновідомі роль і значення водних об'єктів у забезпеченні потреби людини, насамперед у білках тваринного походження, вітамінах, мікроелементах та біологічно активних речовинах. У глобальному масштабі морське рибне господарство, що використовує самовідтворювану природну сировинну базу популяції риб та безхребетних організмів Світового океану і внутрішніх водойм та забезпечує цінною сировиною переробну галузь, є не тільки важливим постачальником протеїну для людства, але й базисом його продовольчої безпеки у майбутньому.

Світовий ринок виробництва та вилову всіх водних біоресурсів уже давно перевищив 100 млн т і за-

безпечує на 25...35 % потреби світової спільноти в продовольчому білку [4]. Інтенсифікація рибальства та розширення його масштабів обумовлені, перш за все, зростаючим попитом на рибу та інші морепродукти, що є наслідком неконтрольованого зростання населення планети (понад 7 млрд чол.). А вже зараз в Іспанії рівень споживання риби та рибопродуктів становить 38 кг на особу, в Норвегії – 38...45, Ісландії та Японії – до 90 кг.

За умови існуючого розриву попиту та пропозиції у 10...15 млн т рибопродукції [1], посилюється конкуренція за володіння живими сировинними ресурсами Світового океану, а морське рибальство трансформується у найбільш значущу та динамічну сферу

промислової діяльності, у тому числі міжнародних відносин. За статистикою ФАО, легальний вилов усіх держав у Світовому океані та внутрішніх водоймах, починаючи з 1990-х років, коливається в межах 93...97 млн т. Якщо до цієї величини додати викинутий прилов (за оцінками фахівців ФАО – близько 25 % від вилуви) та нелегальний промисел (за оцінками фахівців ПівденНІРО не менш 40...50 млн т), отримуємо величину близько 165 млн т, що вочевидь є біоресурсним максимумом Світового океану. При цьому фахівці з ПівденНІРО запевняють, що невикористані біоресурси сьогодення становлять близько 4 млн т риби, у т. ч. 1,2 млн т у відкритих водоймах.

У другій половині 80-х років ХХ століття Україна у складі СРСР входила до двадцятки провідних рибпромислових держав світу. Вітчизняний океанічний флот нараховував 203 судна, зокрема 122 велико- та 37 середньотоннажних, 40 приймально-транспортних суден та 4 наливних танкери, які працювали у 10 промислових районах Світового океану та економічних зонах інших держав, добуваючи щорічно більш як 800 тис. т риби та морепродуктів. Океанічне та морське рибальство в економічних зонах інших держав, на частку якого припадало близько 80 % від загального промислу гідробіотів, здійснювало вагомий внесок у забезпечення продовольчої безпеки держави [13].

За роки незалежності України максимальні обсяги загального вилуви риби та інших водних біоресурсів в окремі періоди досягали 1,2 млн т, а споживання на душу населення – до 18...19 кг за рік, з них 8,6 кг – рибних продуктів. На жаль, останнім часом відбуваються істотні зміни у використанні біопродукційних можливостей гідросфери як у планетарному вимірі, так і в українському рибопродуктовому комплексі.

Подолання від'ємного балансу споживання, зменшення імпортозалежності внутрішнього продовольчого ринку в рибопродуктовому сегменті, практична втрата виробничих потужностей (матеріально-технічної бази добування та переробки риби й морепродуктів, берегової інфраструктури) колись єдиного рибогосподарського комплексу обумовлюють необхідність негайного реформування кризового морського рибного господарства з метою відродження та подальшого розвитку цього стратегічного сектора економіки через життя термінових та радикальних заходів з боку держави по створенню умов для залучення інвестицій в основний капітал галузі. У зв'язку з цим є необхідність більш поглибленого розгляду даної проблеми та розробки рекомендацій щодо її вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сучасного стану вітчизняного морського рибного господарства та розробка заходів його реформування з метою подолання наслідків кри-

зи, яка охопила зовнішні і внутрішні водойми через низьку продуктивність рибпромислового флоту, недосконалу кредитну політику, зміни у морському законодавстві, підвищення цін на паливо, стали предметом вивчення цілого ряду вчених, зокрема: С.І. Алімова, В.І. Борейка, Н.М. Вдовенко, І.В. Ганжуренко, М.В. Гринжевського, Є.П. Губанова, О.М. Москвіна, М.С. Стасишен, Н.Н. Шведенко, Н.Н. Яркіної тощо.

МЕТА СТАТТІ – дослідження стану та аналіз сучасних проблем морського рибного господарства України з метою обґрунтування напрямків та розробки практичних рекомендацій підвищення його ефективності з урахуванням інноваційної моделі розвитку національної економіки, зміни технологічних устоїв та інтеграційних вимог СОТ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стан продовольчої безпеки країни визначає можливість держави задовольнити життєво важливі потреби населення у продуктах харчування за допомогою власних ресурсів. Тому оцінка і постійний моніторинг рівня продовольчої безпеки є необхідним елементом на шляху збереження незалежності нашої держави. У свою чергу, важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки країни є своєчасна адекватна та якісна оцінка стану продовольчої безпеки на основі індикаторів, що здатні забезпечити її об'єктивність та всебічність. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України у грудні 2007 р. було затверджено «Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки», до яких включено [8]: добову енергетичну цінність раціону людини; достатність запасів зерна у державних ресурсах; економічну доступність продуктів; диференціацію вартості харчування за соціальними групами; забезпечення раціону людини основними видами продуктів; ємність внутрішнього ринку окремих продуктів; продовольчу незалежність за окремим продуктом.

Аналіз стану продовольчої безпеки країни у період 2010–2013 рр. за такою групою харчових продуктів, як «риба та рибні продукти», в розрізі індикаторів – забезпечення раціону людини основними видами продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів та продовольча незалежність за окремим продуктом (табл. 1) – дозволяє стверджувати наступне:

1. Ураховуючи фізіологічно обґрунтовану норму споживання риби і рибопродуктів в Україні та кількість населення у відповідний період, річний фонд споживання за даною групою харчових продуктів повинен становити 900...920 тис. т. З огляду на потенціал внутрішніх та невикористані біоресурси відкритих водойм, зазначений обсяг рибопродукції можна забезпечити власними можливостями та в повній мірі задовольнити потреби населення держави у даному харчовому сегменті.

2. Забезпечення раціону людини рибою та рибопродуктами, яке за досліджуваній період коливається в межах 67...73 % від оптимального (13,4...14,6 кг на особу на рік), є критичним у порівнянні з іншими основними групами харчових продуктів.

3. Незважаючи на незначне за період 2010–2013 рр. зменшення імпорту риби та рибопродуктів (на 4,0 %) у валовому виразі до 471 тис. т, внаслідок

зростання світових цін спостерігається суттєве збільшення його у вартісному – з 568,6 до 854,3 млн дол. США, або на 50,2 %.

4. Вітчизняний продовольчий ринок за позицією «риба та рибопродукти» у досліджуваній період залишається найбільш уразливим, оскільки відсоток імпортозалежності за даною групою товарів (66,7...73,4 %) перевищує гранично допустиме значення.

Таблиця 1. Забезпеченість населення України рибою та рибопродуктами у період 2010–2013 рр.

Показник	Роки				Індекс 2013 р. відповідно до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	
Норма споживання на 1 особу, кг:					
раціональна		20,0			–
мінімальна		13,0			–
фактичне споживання	14,5	13,4	13,6	14,6	1,00
Індикатор достатності споживання	0,72	0,67	0,68	0,73	1,00
Ємність внутрішнього ринку, тис. т	667,0	614,3	620,1	662,5	0,99
Імпорт продукції:					
тис. т	490	410	430	471	0,96
млн дол. США	568,6	505,5	800,7	854,3	1,50
Експорт продукції:					
тис. т	75	46	56	59	0,79
млн дол. США	21,0	19,7	18,8	20,8	0,99
Імпортозалежність внутрішнього ринку, %	73,4	66,7	69,3	71,1	0,97

Майже весь імпорт припадає на види риб, до яких Україна не має доступу і які добуваються виключно у водах інших держав, де вилов здійснюється виключно резидентами цих країн, а 80 % продукції постачається в мороженому вигляді. Головним видом, що імпортується, є оселедці, з яких 85 % норвезького походження. Не менш важливі сегменти імпорту – мойва, хек, скумбрія, путасу, лососеві. Так, у 2013 р. Україною було імпортовано 471 тис. т риби і морепродуктів загальною вартістю 854,3 млн дол. США. Лідером традиційно є Норвегія, її частка на ринку в останні роки складає близько 30...35 %. За нею йдуть Ісландія, США, Естонія, В'єтнам і Канада.

Експорт риби і морепродуктів з України незначний. Так, за 2013 р. було експортовано 55,7 тис. т, причому більше 80 % експорту рибної продукції (в основному це готові або консервовані сардини, сардинела, кілька або шпроти, крабові палички) постачалося до Росії і тільки 3,0 % до Європи та Азії.

Важливою умовою існування тієї чи іншої галузі економіки держави є суспільна потреба в її продукції. Безперечно, риба та морепродукти є стратегічно важливими продуктами харчування населення багатьох країн, оскільки забезпечують організм людини повноцінними легкозасвоюваними білками, мінеральними та біологічно активними речовинами, полінасиченими жирними кислотами. Рибна продукція

широко застосовується у тваринництві, птахівництві, виробництві біологічно активних речовин та лікарських препаратів [9].

В Україні є всі необхідні об'єктивні історичні, географічні (геополітичні) та економічні передумови для існування та розвитку морського рибного господарства. Держава, що має протяжність морського узбережжя 2527,0 км (за даними Держгідрографії, довжина морського узбережжя Чорного моря – 1652,2 км, Азовського моря – 874,8 км), вихід до Світового океану та намагається інтегруватися у світове економічне співтовариство, просто зобов'язана використати надані їй можливості.

Стан сировинної бази Світового океану створює можливості для інтенсифікації вітчизняного морського та океанічного промислу риби і морепродуктів. Так, за даними Є.П. Губанова, доступний для українського рибальського флоту промисловий ресурс на період 2012 р. визначався в обсязі 880 тис. т риби та 65 тис. т крилю, у тому числі: в економзонах іноземних держав 790 тис. т та у відкритих водах Світового океану 87 тис. т риби і 55 тис. т крилю [1].

На жаль, в останні роки вітчизняний рибний промисел закриває тільки 25...27 % організованого рибного ринку. При цьому у структурі добування за видами водоймищ 41,6...45,7 тис. т водних біоресурсів, а це 20,2...20,4 % всього постачання

від рибальства та рибицтва, добувають у внутрішніх водоймах України (рис. 1), до 63,5...78,8 тис. т (31,1...34,9 %) – в Азово-Чорноморському басейні та 98,9...101,3 тис. т (44,9...48,5 %) українські рибалки добувають у Тихому та Атлантичному океанах (зокрема, у ВЕЗ Мавританії та Нової Зеландії). Обсяги добування риби та морепродуктів у виключних (морських) економічних зонах інших держав та відкритій частині Світового океану (для довідки: з 2000 р. обсяг вилову океанічним промисловим флотом скоротився на 60,3 %), а головне динаміка кількісного складу морського рибпромислового флоту та його якісний стан (фізичне та моральне

зношення основних виробничих фондів рибодобувних підприємств України становить близько 80 % [11], неспроможність оснащення суден сучасним обладнанням пошуку та добування водних біоресурсів тощо) вказують на те, що морське та океанічне рибальство як галузь національної економіки знаходиться у катастрофічному стані, на межі знищення. Так, за даними Державного агентства рибного господарства України, оновлення вітчизняного флоту останні 20 років майже не відбувалось, а Національна програма будівництва суден рибпромислового флоту України на 2002–2010 роки через брак коштів так і не була реалізованою.

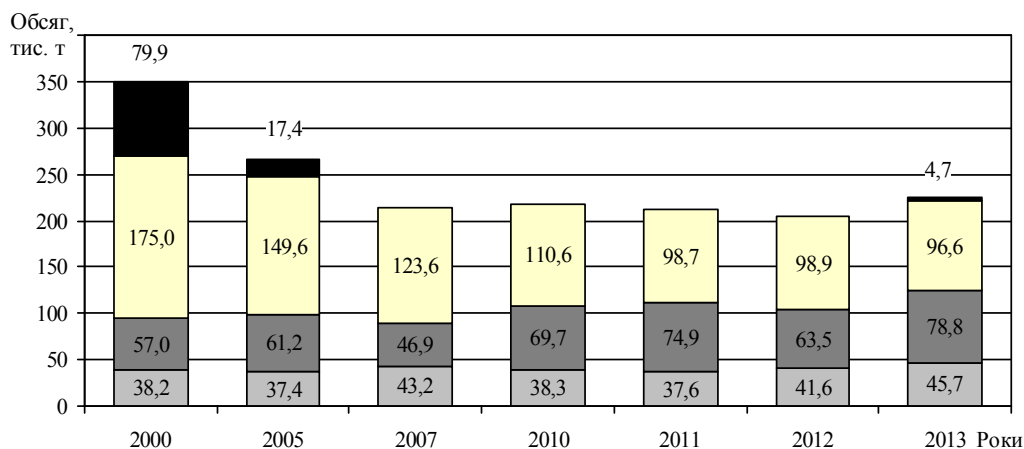

Рис. 1. Розподіл обсягів вилову риби та добування інших водних біоресурсів в Україні за видами водоймищ: ■ – у відкритій частині Світового океану; □ – у виключних (морських) економічних зонах інших держав; ▒ – у виключній (морській) економічній зоні України; ■ – у внутрішніх водоймах

Промисловий вилов водних біоресурсів у Світовому океані та Азово-Чорноморському басейні на сьогодні здійснюють 129 суден, з яких 9 знаходяться у виключних (морських) економічних зонах інших держав та відкритому морі. Існуючий кількісний та типовий склад суден флоту рибного господарства України станом на 01.11.2013 р. включає в себе 241 рибпромислове судно, що підлягає нагляду класифікаційного товариства (з двигуном 55 кВт (75 к.с.) і більше) та зареєстроване в Державному судовому реєстрі України; 6148 риболовних суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства (з двигуном менше 55 кВт) з реєстрацією у Судновій книзі України.

Основу океанічного промислу на сьогодні складають рибодобувні підприємства недержавної форми власності: ВАТ «Інтеррибфлот» та ТОВ Рибпромислова судноплавна компанія «Капітан», ЗАТ «СРДК», які здійснюють промисел у районі Центрально-Східної Атлантики (Мавританія); державне підприємство «Сервіс» та рибодобувна компанія «Fishing Company S.A.», які працюють у морській економічній зоні Нової Зеландії.

Протягом останнього року в океані та Азово-Чорноморському басейні здійснювали промисел п'ять великих морозильних риболовних траулерів (ВАТМ) загальною потужністю 7,5 тис. к.с.; 20 середніх морозильних риболовних траулерів (СРТМ) загальною потужністю 14 тис. к.с.; 95 малих риболовних траулерів (МРТС, МРТ) загальною потужністю 23,6 тис. к.с. Щодоби в Азово-Чорноморському басейні здійснюють промисел у середньому 30 суден.

Проведений аналіз промислу риби та інших біоресурсів в Азово-Чорноморському басейні останніх років указує на суттєве його зростання. Так, вилов 2013 р. у цій акваторії сягнув максимальних показників за останні шість років – 78,8 тис. т, що перевищує минулорічний період на 21,1 %, особливо хамси азовської та чорноморської, тюльки, чорноморських шпротів, ставриди, піленгасу, бичка та безхребетних (мідії, рапани) (табл. 2). За оцінками спеціалістів ПівденНІРО, у Чорному та Азовському морях сировинна база дозволяє збільшити існуючий вилов Україною до 132 тис. т в основному за рахунок зазначених видів.

Таблиця 2. Розподіл обсягів виловленої риби та добутих інших водних біоресурсів за основними видами в Україні

Вид водних біоресурсів	2013 р.		Структура вилову, % до загального обсягу	
	тис. т	% до 2012 р.	2013 р.	2012 р.
Риба та інші водні біоресурси (всього)	225,8	110,7	100,0	100,0
Риба (всього)	216,4	110,7	<u>95,8</u> 100,0	<u>95,9</u> 100,0
У тому числі:				
хамса	36,6	122,9	16,9	15,2
ставрида	25,1	107,4	11,6	12,0
бичок	13,3	145,7	6,2	4,7
скумбрія	13,0	88,6	6,0	7,5
кілька	12,5	79,8	5,8	8,0
тюлька	11,7	142,5	5,4	4,2
сардини	4,9	50,0	2,3	5,0
піщанка	3,8	520,2	1,8	0,4
вобла, тараня	1,4	91,3	0,6	0,8
кефаль (піленгас)	1,3	90,3	0,6	0,7
камбала	0,7	307,2	0,3	0,1
тріскові	0,5	172,5	0,2	0,2
лососеві	0,5	188,2	0,2	0,1
судак	0,4	100,4	0,2	0,2
оселедці	0,4	168,6	0,2	0,1
Інші водні біоресурси (всього)	9,4	112,0	<u>4,2</u> 100,0	<u>4,1</u> 100,0
У тому числі моллюски	3,8	46,8	40,4	96,4

За статистичними даними, без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, суб'єктами підприємництва, що здійснюють рибогосподарську діяльність, за січень–вересень 2014 р. було виловлено та добуто водних біоресурсів 55,3 тис. т (табл. 3), що на 42,7 % більше від аналогічного пері-

оду минулого року (38,7 тис. т), з яких: в Азово-Чорноморському басейні виловлено 14,4 тис. т риби; океанічними підприємствами добуто риби та інших водних біоресурсів 25,3 тис. т (більше як у 2,9 разу від аналогічного періоду минулого року) [10].

Таблиця 3. Обсяги добування водних біоресурсів в Україні за видами водоймищ у 2014 р. [5]

Показник	Січень–вересень 2014 р.		Довідкові дані: січень–вересень 2013 р. у відсотках до січня–вересня 2012 р.
	т	% до січня–вересня 2013 р.	
Добуто водних біоресурсів (усього)	55261	142,7	94,1
У тому числі:			
у внутрішніх водних об'єктах	15486	99,3	106,9
у виключній (морській) економічній зоні України	14441	99,9	107,1
у виключних (морських) економічних зонах інших держав	16137	186,3	66,3
у відкритому морі	9197	–	–
Виловлено риби (всього)	45254	120,0	93,8

Незважаючи на позитивні тенденції розвитку морського рибного господарства України останніх років, дослідження його сучасного стану доводить, що воно перебуває в глибокій, затяжній економічній кризі. Ураховуючи його соціально-економічну і стратегічну значимість як суб'єкта забезпечення продовольчої безпеки країни, та з метою збільшення його інвестиційного потенціалу, забезпечення конкурентоспроможності, збільшення обсягу виробництва влас-

ної рибопродукції, держава має вирішити завдання формування ефективної політики розвитку даного сектора економіки, що зумовлює актуальність дослідження основних проблем його функціонування. До переліку основних причин виникнення проблем слід віднести:

моральне і фізичне зношення суден вітчизняного рибпромислового флоту (до 80 %), що призводить до масового виведення їх з експлуатації (термін

перевищує 25–30 років), та відсутність обігових коштів на його оновлення;

тимчасову окупацію РФ території АР Крим і м. Севастополь, де у 2013 р. на частку підприємств, що здійснювали рибогосподарську діяльність, припадало 62,1 % обсягів вилову риби та інших водних ресурсів від загальнодержавного обсягу;

відсутність державної підтримки рибного господарства та залучення інвестицій (в середньому 0,05 % від загальної суми, що надходить до аграрного сектора економіки) для оновлення вітчизняного рибпромислового флоту та портової інфраструктури;

зменшення кількості і погіршення екологічного стану наявних нерестовищ, забруднення води та, як наслідок, виснаження запасів водних живих ресурсів [7];

неврегульованість законодавством питань надання в оренду рибогосподарських водних об'єктів. Фонд рибогосподарських водних об'єктів України становить 15633,5 тис. га узбережних ділянок Чорного та Азовського морів, 18 заток зазначених морів площею 1620,1 тис. га, 21 лиман площею 267,4 тис. га [6];

зростання обсягів імпорту рибної продукції, що призводить до скорочення державних капіталовкладень у рибпромислове суднобудування, зариблення водойм та скорочення витрат на відновлення фауни у виключній (морській) зоні України [2];

відсутність механізму ефективного кредитування рибодобувних підприємств, недостатній страховий захист рибного господарства, що в комплексі створює незадовільне державне регулювання вітчизняного риботорговиробництва;

відсутність субсидування різних напрямів господарської діяльності за прийнятними умовами, застосування сучасних біотехнологій у діяльності галузевих підприємств, забезпечення рибницьких господарств високоякісними комбікормами для риб;

складність процедур митного оформлення продукції, що призводить до значних витрат часу та коштів під час розмитнення рибпродукції в українських портах;

слабку конкурентоспроможність продукції рибного господарства вітчизняного виробництва на внутрішньому і зовнішньому ринку через підвищення цін на енергоносії та матеріально-технічне постачання, зростання тарифів на транспортні та портові послуги;

відсутність належної інфраструктури рибного господарства, яка відповідала б сучасним потребам усіх учасників ринку, а також світовим вимогам щодо структури та функціонування галузевих ринків;

наявність нерегульованого, непідзвітнього та незаконного рибальства і торгівлі незаконно добутими рибою та іншими водними живими ресурсами;

практичну відсутність здійснення науково-пошукових та дослідницьких робіт (відсутність цен-

тралізованого фінансування) у районах океанічного промислу й Азово-Чорноморського басейну, що значно ускладнює здійснення обґрунтованих прогнозів можливого вилову водних промислових об'єктів для підприємств галузі [3];

відсутність дослідження ефективності та екологічності знаряддя лову й промислового обладнання (міжнародного досвіду суднобудування) у морському та океанічному рибальстві, що зумовлює раціональну оцінку тенденцій технічного розвитку галузі;

зниження чисельності популяцій осетрових риб Азовського та Чорного морів як наслідок їх нераціонального вилову [12] тощо.

До переліку нагальних проблем вітчизняного морського рибного господарства варто додати й те, що більшість українських рибпромислових суден є приватними та працюють під іноземними прапорами. У результаті вітчизняні рибогосподарські підприємства та компанії постачають на внутрішній ринок не більше 10 % риби та морепродуктів, що реалізуються в країні. Причина – власникам суден не вигідно завозити рибу в Україну та сплачувати повну ставку ПДВ у розмірі 20 %, вони намагаються продавати виловлену рибу іноземним компаніям, що, як правило, скуповують весь вилов у них прямо з борту судна, ще до того як воно пришвартується в іноземному порту.

Інфраструктура національних терміналів (без урахування Севастопольського та Керченського це Іллічівський та Маріупольський рибні порти) не розрахована обробляти великі обсяги риби. Приміром, за українськими стандартами, строк зберігання риби (з моменту її вилову) донедавна становив 6 місяців (з липня 2010 р. цей строк був продовжений до 8 міс.). Звичайно лов риби в океані триває близько трьох місяців. На доставку вантажу до українських берегів іде ще до трьох тижнів. Процес проходження митниці й контролюючого огляду займає ще як мінімум місяць. У результаті вітчизняні рибалки просто не встигають укластися в запропонований термін реалізації і їх продукція повинна бути спрямована на утилізацію (технічну переробку). До того ж більшість українських підприємств потребують модернізації та впровадження системи якості НАССР.

Для розвитку експедиційного великотоннажного промислу України найбільш перспективні біоресурси узбережних держав ЦСА, ПСА (Мавританія, Марокко, Сенегал, Намібія й Ангола – тут недовикористаний ресурс становить близько 1,6 млн т, а можливий вилов українськими суднами оцінюється на рівні 0,5 млн т), а також Перу (недовикористаний ресурс – 450 тис. т, в Україні – 250 тис. т).

У відкритих водах найбільш перспективні для експедиційного великотоннажного промислу регіони ПТО й АЧА, де недовикористаний ресурс становить 400 тис. т риби й 500 тис. т крилю, а доступна сировинна база дозволить українським суднам одержати вилов близько 65 тис. т риби й 55 тис. т крилю [1]. Реалізація прогнозованих можливостей розширення

промислу океанічних біоресурсів потребує 5–6 сучасних високопродуктивних промислових суден з добовим виловом не менш 200...250 т (для роботи в АЧА і ПТО), допоміжних суден для доставки рибпродукції у порти України, а також близько 10 суден типу СТМ для роботи у водах узбережних держав.

Для збільшення вітчизняного вилову у відкритих водах Світового океану необхідне розширення двосторонніх зв'язків України з узбережними державами, що мають недовикористаний ресурс (Канада, Нова Зеландія, Чилі, Ангола, Намібія, Перу та ін.), зміцнення позицій країни в міжнародних організаціях з рибальства, членом яких вона є (НАФО, АНТКОМ), вступ у НЕАФК, активна участь у створенні й роботі нових рибальських організацій, у тому числі в південно-західній частині Індійського й південній частині Тихого океану.

Для збереження рибогосподарської діяльності України у виключних (морських) економічних зонах іноземних держав і розширення рибальства у відкритих океанічних районах доцільним є:

відновлення рибпромислового флоту шляхом будівництва на вітчизняних суднобудівних і судноремонтних підприємствах сучасних великих та середніх океанічних суден з меншими експлуатаційними витратами, більшими добовими потужностями виготовлення продукції й поглибленою переробкою сировини, а також малотоннажних суден (довжиною до 24 м), що передбачалося Національною програмою будівництва суден рибпромислового флоту України на 2002–2011 рр., затвердженою Законом України від 17 січня 2002 р. № 2987-III (2987-14);

технічне переозброєння й модернізація рибальських суден, що перебувають на стоянці і в експлуатації, з метою збільшення потужностей і поліпшення експлуатаційних показників;

через розширення міжнародного співробітництва сприяння участі океанічного рибпромислового флоту України в рибогосподарській діяльності у водах під юрисдикцією інших держав;

упровадження новітніх способів та ефективних знарядь лову риби й інших водних біоресурсів тощо.

З метою інтенсифікації промислу риби й інших водних біоресурсів в Азовському й Чорному морях, а також у внутрішніх водоймах України, пріоритетними напрямками розвитку мають стати:

поліпшення генетичного потенціалу рибництва, збереження і збільшення чисельності популяцій цінних промислових видів риб (осетрових, лососевих, зокрема сталевоголового лосося, азовської та чорно-

морської кефалі, піленгасу, смугастого окуня, бестера, камбали-калкана та камбали-гласу) та молюсків (мідій), що сприятиме збільшенню виробництва рибобпродукції на 15...20 %;

науково обґрунтоване зариблення мальком промислових видів риб, що вирощений у рибовідтворювальних комплексах, морських узбережних вод, заток, лиманів з метою марикультурного виробництва на природній кормовій базі;

відновлення рибпромислового флоту рибальських підприємств Азово-Чорноморського басейну шляхом будівництва спеціалізованих промислових суден для випуску свіжомороженої, охолодженої, солоні й інших видів рибобпродукції;

будівництво спеціалізованих приймально-переробних суден;

будівництво рибоприймальних баз, зокрема об'єднаних установками для виробництва кормового борошна з азово-чорноморської сировини;

будівництво мотоботів для промислу в лиманах, затоках та мілководній частині морів;

відновлення практики державних замовлень на постачання риби та морепродуктів, що гарантуватиме збут рибобпродукції на внутрішньому ринку за обумовленими обсягом та ціною;

підготовка інноваційно-привабливих інвестиційних проектів з метою залучення інвестицій у розвиток морської рибогосподарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Розв'язання проблем подальшого розвитку морського рибного господарства можливе лише шляхом застосування комплексного підходу в поєднанні організаційних та економічних заходів, а також актуалізації нормативних документів, які забезпечують регулювання у сфері морського та океанічного рибного промислу, що дасть змогу докорінно змінити ситуацію у рибпромисловій галузі та забезпечити сталий розвиток рибного господарства.

У країні, яка має вихід до морів та відкритої частини Світового океану, берегову інфраструктуру океанічного рибпромислового флоту, висококваліфіковані кадри рибалок та моряків, традиційно високий рівень споживання риби і морепродуктів, морське та океанічне рибальство повинно входити до числа галузей пріоритетного економічного розвитку, що дозволить Україні повернути собі статус та авторитет морської держави, відновити експортний потенціал рибного господарства, забезпечити продовольчу безпеку за сегментом «риба та рибобпродукти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Біоресурси Мирового океана – важнейший резерв риболовства України [Текст] / Е. П. Губанов, Л. В. Извергин, Е. П. Масюткин, С. Т. Ребик // Рибне господарство України. – 2011. – № 6. – С. 3–9.
- [2] **Борейко, В. І.** Аналіз стану рибного господарства України [Текст] / В. І. Борейко, Н. П. Павлюк // Вісник Нац. ун-ту водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 2 (54). – С. 17–22.

- [3] **Будниченко, В. А.** Рыболовство и производство аквакультуры в Украине и перспективы их развития [Текст] / В. А. Будниченко // Рибне господарство України. – 2011. – № 5. – С. 56–61.
- [4] **Ганжуренко, І. В.** Сучасний стан і розвиток рибопродуктового підкомплексу України та світу [Текст] / І. В. Ганжуренко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3/1. – С. 72–75.
- [5] Добування водних біоресурсів у січні–вересні 2014 року. Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- [6] **Загороднюк, О. В.** Перспективи розвитку вітчизняного ринку риби [Текст] / О. В. Загороднюк // Вісник Полтав. держ. аграр. акад. – 2011. – № 1. – С. 135–138.
- [7] Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- [8] Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
- [9] **Москвин, А. М.** Современные тенденции и проблемы развития рыбного хозяйства Украины [Текст] / А. М. Москвин // Экономико-стратегические исследования отраслей народного хозяйства : сб. науч. трудов. – Ставрополь : Изд-во СтГАУ «АГ-РУС», 2005. – С. 330–334.
- [10] Обсяги вилову риби за січень–вересень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.darg.gov.ua>.
- [11] **Покотилів, Д. В.** Основные направления реформирования рыбного хозяйства Украины [Текст] / Д. В. Покотилів, Д. Н. Яцковский, В. В. Вишнякова // Рибне господарство України. – 2011. – № 2. – С. 53–57.
- [12] **Покотилів, Д. В.** Оценка финансового состояния предприятий рыбной отрасли Украины в современных условиях [Текст] / Д. В. Покотилів, Д. Л. Орлова, В. В. Вишнякова // Рибне господарство України. – 2010. – № 6. – С. 45–52.
- [13] **Яркина, Н. Н.** О механизме возрождения и развития океанического рыболовства Украины [Текст] / Н. Н. Яркина, А. М. Москвин // Рибне господарство України. – 2010. – № 3. – С. 43–48.

© Р. М. Скупський

Надійшла до редколегії 11.11.13

Статтю рекомендує до друку член редколегії Вісника НУК

д-р екон. наук, проф. *І. О. Іртицева*

Статтю розміщено у Віснику НУК № 2, 2014